

The Pesach Seder in a Time of War: The Halachik Status of Maror

בענין מצות אכילת מרור

Rabbi Dr. Ari Berman

Memorial Shiur

Marking the 128th Yahrtzeit of Rav Yitzchak Elchanan Spector זצ"ל
and the 48th Yahrtzeit of Rabbi Dr. Samuel Belkin זצ"ל

הקדמה

1. הגדה

מוציא מצה

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ.
ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצננו על אכילת מצה.

מרור

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצננו על אכילת מרור.

כורך

כל אחד מהמסבים לוקח כזית מן המצה השלישית עם כזית מרור, כורכים יחד, אוכלים בהסבה ובלי ברכה. לפני אכלו אומר:

זכר למקדש פהלל. פן עשה הלל בזמן שפית המקדש היה קיים:
היה כורך (פסח) מצה ומרור ואוכל ביחד, לקיים מה שצננו: על מצות ומרורים יאכלהו.

2. תוס' פסחים קטו. ד"ה והדר

והדר אכיל חסא בלא ברכה. ונראה דאין צריך לברך בפה"א אע"ג דהגדה הוי הפסק כדפרישית לעיל ולא מיפטר
בברכה של טיבול ראשון מ"מ ברכת המוציא פותרתן דהוה להו דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה
שהרי ירקות גוררין הלב וקרי ליה נמי למרור פרפרת הפת וכן אמר בכיצד מברכין (ברכות דף מב.). בירך על הפת
פטר את הפרפרת פרפר' היינו דברים הממשיכים האכילה כגון דגים קטנים ותמרים וירקות והיו רגילים לאוכלם בתוך
הסעודה בין מאכל למאכל ולכך פטר את הפרפרת לפי שבא לצורך שעל ידי כך אוכל יותר ואין לומר דפרפרת היינו
דבר שבא ללפת בו את הפת דהא הוי בכלל הא דקתני התם דמברך על העיקר ופותר את הטפילה וקאמר נמי רבי חייא
פת פותרת כל מיני מאכל ורב פפא נמי פסיק התם הלכתא דברים הבאים תוך הסעודה מחמת הסעודה והיינו הפרפרת
כדפי' אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם שלא מחמת הסעודה תוך הסעודה כגון תאנים וענבים שאינן באין
להמשיך המאכל ולא ללפת אלא לתענוג צריכין ברכה לפנייהם ולא לאחרייהם אחר הסעודה אפילו פרפרת טעונין ברכה
בין לפנייהם בין לאחרייהם וה"ר יוסף טוב עלם כתב בסדרו למה שאר ירקות באין תחלה לפטור חזרת מברכה ראויה לה
וליתא דהא משום היכירא באין ולא שייך כאן חבילות אלא בתרי מילי ועוד דרב חסדא מברך שתיהן אחזרת ועוד
דמשמע דלא פטר ליה פת ושמא אינו מחשיבו פרפרת הפת כיון שאינו אוכל ממנו אלא כזית:

3. תוס' ברכות מב.

מיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל שאר משקין הבאין בתוך הסעודה וטעמא דפת פותרת כל הדברים הבאים
בשבילה והשתא יין פותר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא ראש לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן

טפלין לו לענין ברכה והלכך משקין הבאין מחמת הסעודה שבאין בשביל הפת לשרות המאכל וגם א"א לאכילה בלא שתיה והלכך פת פוטרן חוץ מן היין כדקאמר גמרא טעמא ולהאי טעמא ניחא מה שאנו מברכים בפסח על החזרת על אכילת מרור לבד שהעולם מקשים אמאי אין מברכין נמי ב"פ האדמה וב"פ האדמה דשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אסח דעתיה אלא וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא מחמת הסעודה דפת פוטרן:

קרבן פסח ומרור

4. שמות יב:ח

וְאָכְלוּ אֶת-הַפֶּסַח בְּלֵילָה הַזֶּה צְלִי-אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל-מֶרְרִים יֹאכְלֶהוּ:

5. במדבר ט:יא

בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֶרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל-מִצּוֹת וּמֶרְרִים יֹאכְלֶהוּ:

6. גמ' פסחים קב.

אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ומאי שנא מרור דכתיב (במדבר ט, יא) על מצות ומרורים בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור מצה נמי הא כתיב על מצות ומרורים מצה מיהדר הדר ביה קרא (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן אלא הכתיב בערב תאכלו מצות והיא מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה דס"ד אמינא כיון דפסח לא אכלי מצה ומרור נמי לא ניכול קמ"ל ורבא אמר לך טמא ושהיה בדרך רחוקה לא צריך קרא דלא גרעי מערל ובן נכר דתניא (שמות יב, מח) כל ערל לא יאכל בו בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור ואידך כתיב בהאי וכתוב בהאי וצריכי תניא כוותיה דרבא (דברים טז, ח) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה:

7. ספר המצות להרמב"ם מצ' נ"ו

מצות עשה נו - לאכול בשר הפסח עם מצה ומרור

היא שציוונו לאכול כבש הפסח בליל חמשה עשר מניסן, בתנאיו הנזכרים; והוא – שיהיה צלי, ושיאכל בבית אחד, ושיאכל עם מצה ומרורים, והוא אמרו (שמות יב ח): "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו".

ואולי יקשה עלי המקשה ויאמר: למה תמנה אכילת פסח, מצה ומרור – מצוה אחת, ולא תמנה אותם שלוש מצוות, ושתהיה אכילת מצה מצוה, ואכילת מרור מצוה, ואכילת פסח מצוה? אשיבנו: אמנם היות אכילת מצה מצוה בפני עצמה הוא אמת, כמו שאני עתיד לבאר; וכן אכילת בשר הפסח מצוה בפני עצמה אמת, כמו שזכרנו; אבל המרור נגרר לאכילת פסח, ואינו נמנה מצוה בפני עצמה.

וראיה לדבר, שבשר הפסח יאכל לקיום המצוה, הן שיזדמן המרור או לא הזדמן; והמרור לא יאכל כי אם עם בשר הפסח, כאמרו "על מרורים יאכלוהו", אבל המרור מבלי בשר – לא עשה כלום, ולא נאמר: כבר קיים מצוה אחת.

ולשון מכילתא: "צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" – מגיד שהפסח 'צלי, מצה, ומרור'; כלומר, שהמצוה היא קיבוץ אלה. ושם אמרו: מנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור, הם יוצאין ידי חובתן בפסח? תלמוד לומר "יאכלוהו", כלומר: הבשר לבדו. יכול אין להם פסח, יצאו ידי חובתם במצה ומרור? הרי אתה דן: הואיל והפסח מצות עשה, ומצה ומרור מצות עשה, הא למדת שאם אין להם מצה ומרור, יוצאין בפסח, – כך אין להם פסח, יצאו במצה ומרור? תלמוד לומר "יאכלוהו"....

והראיה הנגלית על זה היא השורש הנכתב בתלמוד, והוא אמרם: מרור בזמן הזה דרבנן, כי מן התורה אין חובה לאכול בפני עצמו, ואמנם יאכל עם בשר הפסח. והיא ראייה ברורה שהיא מן הדברים הנגררין אחר המצוה, לא שאכילתו מצוה בפני עצמה.

8. מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ו

צלי אש ומצות על מרורים. מגיד הכתוב שמצות הפסח צלי אש מצה ומרור ומנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח ת"ל יאכלוהו. אין לי אלא בזמן שאין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח יכול כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור. הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה ומצה ומרור מצות עשה. הא למדת כמו שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור.

9. שו"ת מעשה ניסים לדניאל הבבלי סימן ו

ומזה יתבאר כי זה שאמר בזמן דאיכא פסח לא כיון מציאות אכילת פסח, אמנם כיון בפני הבית, אשר הוא זמן ראוי לקרבן פסח, ומשום היות ערל ובן נכר וטמא ושהיה בדרך רחוקה חייבין באכילת מרור, ואע"ג דלא קאכלי פסח, שמע מינה מרור מצוה בפני עצמו, ולא תתבטל במניעת עשיית הפסח אלא שלא בפני הבית, כי הדיוק מבערב תאכלו מצות המיותר לחיב על המצה אפילו שלא בזמן הפסח, כמו שנתבאר בתניא כותיה דרבא אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל וכו', הלא תראה לא יאמר אין לי עם הפסח, אמנם אמר אין לי אלא בזמן (שהמקדש) [שבית המקדש] המקדש קיים

10. יראים סימן צד

אכילת מרורים. צוה יוצרנו בזמן שבית המקדש קיים דאיכא פסח שיאכל פסח על מרורים, דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, בזמן דאיכא פסח איכא מרור בזמן דליכא פסח ליכא מרור.תולדות למרור. שלא בזמן פסח, כדאמר רבא בשלהי פסחים ('ק"כ א') מצה בזמן הזה דאורייתא מרוו דרבנן. ואע"ג דפליג עליה רב אחא בר יעקב ואומר זה וזה דרבנן, כרבא קיימא לן דתניא התם כוותיה. וצריך שיאכל מן המרור כזית דאכילה כתיב ביה ואכילה בכזית:

מצה ומרור

11. רש"י פסחים צא ע"ב ד"ה לית

לית ליה לר"ש - והא ליכא למימר דליהדר אמרור לחודיה דסתמא מצה ומרור בהדי הדדי כתיב על מצות ומרורים וכשם שנשים באכילת מצה חובה הכי נמי במרור:

12. גמ' פסחים לט:

בעי רמי בר חמא מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור של מעשר שני בירושלים אליבא דר' עקיבא לא תיבעי לך השתא במצה דאורייתא נפיק במרור דרבנן מיבעי' כי תיבעי לך אליבא דר' יוסי הגלילי מאי במצה דאורייתא הוא דלא נפיק אבל מרור דרבנן נפיק או דילמא כל דתקיננו רבנן כעין דאורייתא תקון אמר רבא מסתברא מצה ומרור:

13. רש"י פסחים לט.

מצה ומרור - הוקשו יחד וכי היכי דמצה יש עליה שם מעשר שני ולא נפיק ביה אף מרור נמי שיש עליה שם מעשר שני לא נפיק ביה:

14. הגדה של פסח

והגדת לבנך - יכול מראש חדש? תלמוד לומר: ביום ההוא; אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום? תלמוד לומר: בעבור זה - בעבור זה לא אמרתי, אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניה.

15. גמ' פסחים קטו ע"א

דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן שנאמר (במדבר ט, יא) על מצות ומרורים יאכלוהו אמר רבי יוחנן חולקין עליו חביריו על הלל דתניא יכול יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו

15. רמב"ם הלכות חמין ומצה פרק ח'

הלכה ו

ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שנית שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה. ולוקח שני ריקין וחולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ. ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור כאחת ומטבל בחרוסת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן. ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

הלכה ז

ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה. ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח. ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח.

הלכה ח

בזמן הזה שאין שם קרבן אחר שמברך המוציא לחם חוזר ומברך על אכילת מצה. ומטבל מצה בחרוסת ואוכל. וחוזר ומברך על אכילת מרור ומטבל מרור בחרוסת ואוכל. ולא ישהה אותו בחרוסת שמא יבטל טעמו. וזו מצוה מדברי סופרים. וחוזר וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש.

והנראה בזה, דרש"י לשיטתו דס"ל דבזמן הבית מרור מן התורה אף בלא פסח, ודוקא בזמן הזה הוא מדרבנן, דהנה לעיל בפרק כל שעה (דף לט ע"ב) בעי רמי בר חמא מהו שיצא אדם ידי חובתו במרור של מעשר שני ירושלים... אבל עדיין צ"ב כיון דהא ע"כ מוכרח דמצה ומרור דינן עם הפסח וסדר אכילתם הוא עם הפסח, ואינן מצוה בפ"ע, ופסח שני יוכיח דהתם פשוט דליכא מצות מצה ומרור בלא פסח וכל דינו משום פסח הוא, וא"כ כשכתב קרא על מצות ומרורים יאכלוהו ע"כ מצותן עם הפסח, וא"כ מנלן לחדש דהוה גם מצוה בפני עצמה בלא פסח, בשלמא במצה משום בערב תאכלו מצות [כמו בזמן הזה לרבא אבל לראב"י דגם מצה דרבנן בזמן הזה וע"כ משום בערב תאכלו מצות], אבל מה זה שייך למרור.

והנראה בזה, דהנה איתא במכילתא בא (פר' ו') על הפסוק (שמות יב, ח) צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו, מגיד הכתוב שמצות הפסח מצה צלי ומרור, ומנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח לחוד ת"ל יאכלוהו וכו' ומנין דאם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור הרי אתה דן הואיל וכו', כמו שאם אין להם מצה ומרור יוצאין יד"ח בפסח, כך אם אין להם פסח יצאו במצה ומרור, ע"כ. הרי מפורש במכילתא לימוד שיוצאין במצה ומרור אף בלא פסח כמו שיוצאין בפסח אף בלא מצה ומרור ע"ש, ולפי"ז שפיר אית לן קרא למצוה מיוחדת למצה ומרור אף בלא פסח וקרא דבערב תאכלו מצות לזמן הזה הוא דאתא, [ולראב"י אתא קרא דבערב תאכלו מצות דוקא לזמן הבית לערל וטמא]. ולפי"ז נראה שפיר דלנשים, למצה ומרור בפ"ע בלא פסח צריך לרבויה ג"כ מקרא דבל תאכל חמץ כיון דבלא פסח הוא, ולכך שפיר קאמר רש"י דליכא למימר דליהדר על מרור לחודיה כיון דאיתקש למצה על מצות ומרורים יאכלוהו וכשישנו במצה ישנו במרור, ובמצה ע"כ אית להו מקרא דבל תאכל כדאמר בגמרא, אבל אה"נ למצה בזמן הזה לא שייך לאקושי מרור למצה דמרור מדרבנן ומצה אמנם שיטת הרמב"ם להדיא דמצה מן התורה ומרור מדרבנן אף בזמן הבית, שכתב בפ"ו מהל' חו"ה הי"ב שמרור תלוי באכילת פסח, ולבדו אינה מצוה מה"ת, ועיין בסה"מ (מצוה נו) דביאר להדיא שמשו"ה חשיב למצה מצוה בפ"ע ולמרור לא חשיב משום שאינה מצוה כ"א עם הפסח, ובלא פסח רחוקה, והעיקר משום מצה נקט ליה, דהוה מן התורה אף בלא פסח, ומרור אגב גררא נקט משום דחייב דרבנן מיהא אית ביה, כמו שנקטו בעלמא חלוצה אגב גרושה. [א"ה, עי' בחידושי רבינו דוד פסחים ולרמב"ם לא קשה מהמכילתא, דהוא עצמו הביא את המכילתא בסה"מ שם וגרם לה להיפך דאינו יוצא במצה ומרור לחודיה בלא פסח ע"ש. וזה תלוי בגירסאות דרש"י גריס כגירסא דילן והרמב"ם גריס כשיטתיה.

דשיטת רש"י דבקרא דמצות ומרורים אית בהו תרי חיובים, א' חיוב מצה ומרור לפסח, וב' חיוב מצה ומרור אף בלא פסח [ורק בזמן הפסח], וא"א לומר דאין זה אלא חיוב אחד לאכול מצה ומרור ולא שייך לפסח, דהא מדבפסח שני ג"כ יש דין מצה ומרור ע"כ דזה דין בפסח דבעי מצה ומרור, א"כ תרי חיובי נכללו בקרא דעל מצות ומרורים יאכלוהו, ונשים כיון דישנן בכלל מצה מקרא דכל דישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, א"כ איתנייהו בקרא דעל מצות ומרורים, דהרי חיוב אחר כמו בערב תאכלו מצות דאף בלא פסח חייבים, אלא דקרא דבערב אתא להוסיף בזה"ז דליכא פסח, וא"כ חייבים אף במרור מן התורה.